

האתגר האיראני מתעצם - המערכת הבינלאומית במקום אחר

סימה שיין ואלדד שביט | 6 בדצמבר, 2022 | גיליון 1666

בעת שהמערכת הבינלאומית, וארצות הברית בראשה, עסוקה במתיחות מול סין ובמלחמת רוסיה באוקראינה, מקדמת איראן צעדים מסלימים בתוכנית הגרעין, מסייעת למוסקבה, על ידי מכירת כטב"מים, לפגוע בתשתיות חיוניות באוקראינה וממשיכה בצעדי דיכוי והרג של המוחים נגד המשטר. בנסיבות אלה, הסיכוי להמשך הדיאלוג עם המשטר האיראני ולפיכך גם לחזרה להסכם הגרעין הוא קלוש ביותר, גם אם הצדדים אינם ממהרים להכריז על קריסת התהליך. השאלה המרכזית היא האם נפלה בטהראן ההחלטה להתקדם לעבר נשק גרעיני, אמנם תוך בחינה מתמדת של התגובות לצעדיה, והאם היא מכשירה את הקרקע לקראת החלטה כזו בעתיד הלא רחוק. נדרשת יצירת הרתעה ממשית מול איראן, שתערער את ביטחונה אשר ליכולתה לשלם מחיר שאפשר שיושת עליה אם תמשיך לקדם את תוכנית הגרעין.

נוכח הקיפאון המתמשך בשיחות הגרעין ממשיכה איראן לקדם את תוכנית הגרעין שלה, לצד המשך הסיוע הצבאי לרוסיה במלחמתה באוקראינה. בתגובה להחלטה נוספת מנובמבר של פורום הנגידים של סבא"א לדרוש מאיראן לשתף פעולה עם הסוכנות ולספק מענה לסוגיות הפתוחות ביניהן, החליטה איראן לנקוט שורת צעדים מסלימים. בין השאר, איראן הודיעה על תחילתה לראשונה של העשרת אורניום ל-60 אחוזים באתר התת-קרעי פורדו. זאת במקביל להחלטה על החלפתן באתר זה של הצנטריפוגות מדגם ישן (IR-1) לצנטריפוגות מתקדמות מדגם IR-6, שיכולות להעשיר במהירות רבה יותר ובכמויות גדולות יותר. בכך איראן למעשה מרחיבה לא רק את כמויות החומר המועשר לרמה גבוהה שתצבור, אלא גם מפזרת את ההעשרה בין שני אתרי העשרה, נתנו ופורדו.

באתר המרכזי נתנו נמשכת החלפת צנטריפוגות ישנות במתקדמות, לצד הוספתן של מתקדמות לאלה הקיימות. הרחבת מערך העשרה מקדם את איראן לצבירה של כמות חומר מועשר גדולה, שאותה תוכל, אם תחליט, להעשיר לרמה צבאית עבור מספר מתקנים גרעיניים תוך זמן קצר ביותר. כל זאת, לצד למעלה משנתיים של צמצום הפיקוח לאחר הפרישה האמריקאית מהסכם הגרעין וההחלטה האיראנית לסגת מציות לפרוטוקול הנוסף של סבא"א. המשמעות, כהגדרתו של רפאל גרוסי, מנכ"ל הסוכנות: חוסר יכולת להבטיח שאין הסטה של חומרים, אי-ידיעה לגבי כמויות המים הכבדים, והיעדר מידע לגבי ייצור צנטריפוגות מתקדמות. מנכ"ל סבא"א קבע גם כי תוכנית הגרעין האיראנית מתקדמת הן בשאיפותיה והן ביכולותיה,

ומזכיר המדינה האמריקאי, אנתוני בלינקן, הזהיר כי איראן נמצאת במסלול של הסלמה גרעינית. גם שליח הממשל האמריקאי למשא ומתן עם איראן, רוב מאלי, הודה כי איראן נמצאת במרחק של שבועות ספורים מהיכולת להשיג כמות מספקת של חומר בקיע לפצצה.

בזירה הבינלאומית התייצבה איראן לצידה של רוסיה במלחמה באוקראינה, אף שהיא ממשיכה להצהיר על ניטרליות, באמצעות אספקת כטב"מים מסוגים שונים, שכבר הסבו נזקים רבים לתשתיות באוקראינה. אף נודע על כוונה לבנות מפעל לייצור כטב"מים על אדמת רוסיה. על הפרק, ככל הנראה, גם אספקתם לרוסיה של טילים לטווחים שונים. במהלכה אלה קיבעה איראן את מעמדה בציר האנטי-מערבי תוך שהיא מחזקת את קשריה עם הציר המזרחי של רוסיה וסין. במפגש שרי החוץ של נאט"ו שנערך לאחרונה ברומניה, קרא מזכ"ל הארגון ינס סטולטנברג לאיראן להימנע מאספקתם של אמצעי לחימה מכול סוג לרוסיה והגדיר את איראן לראשונה כ"בעיה".

וברקע לכל אלה מתקיימת באיראן זה קרוב לשלושה חודשים מחאה נגד המשטר, שפרצה בעקבות הריגתה של מאסה אמיני, הנערה הכורדית שהחיגי'אב שלראשה לא הניח את דעתם של משמרות המוסר. המחאה השונה מקודמותיה ויוצאת הדופן באופייה, מכוונת ישירות נגד המשטר וקוראת תיגר נגד השיטה הפוליטית הקיימת. למרות מגבלותיה - המחאה נעדרת הנהגה, חסרה הצטרפותם של מגזרים רבים וממדיה עדיין מצומצמים - היא מציבה אתגר קשה למשטר, שאינו יכול לקבל את דרישות המפגינים אולם גם אינו מצליח לבלום את ההפגנות, למרות מאות ההרוגים ואלפי העצורים.

התפתחויות אלה מציבות את הממשל האמריקאי ואת בעלות בריתו באירופה בפני צומת אשר להמשך המדיניות מול איראן. לראשונה מזה שנים, שבמהלכן הוענקה העדיפות לטיפול בסוגיית הגרעין על פני סוגיות אחרות הקשורות באיראן, הם נאלצים לגבש מדיניות גם מול הסיוע האיראני לרוסיה ומול דיכוי אלים על ידי המשטר את המשך המחאות נגדו. גם אם בראייתם הפתרון הדיפלומטי לסוגיית הגרעין הוא עדין בעדיפות, הרי שהתנהלות איראן ביתר הגזרות תקשה מאוד להתקדם בכיוון זה. בנסיבות הללו, כל הצדדים ובראשם וושינגטון מפנימים את היעדר הסיכוי להמשך הדיאלוג עם המשטר האיראני. לפיכך גם הסיכוי לחזרה להסכם הגרעין בעת הנוכחית הוא קלוש ביותר, אף שהצדדים לא ממהרים להכריז על "מות התהליך".

ארצות הברית מצידה אמנם מוטרדת וממוקדת בהתנהלות מול שורה ארוכה של אתגרים, ובראש ובראשונה התחרות עם סין והסיוע לאוקראינה במלחמתה מול רוסיה, לצד שורת אתגרים פנימיים, כלכליים וחברתיים, אך הממשל מכיר בכך שגם ההתפתחויות מול איראן מחייבות הפניית קשב ובכלל זה גיבוש אסטרטגיה מעודכנת להתמודדות עמה. זו תתבסס ככל הנראה על רכיבי הרתעה והכלה, שסביר שיושפעו גם מההערכה כי למרות ההתקדמות בהעשרה אין עדויות כי איראן חידשה את פעילות קבוצת הנשק, כך שעדין ניתן למצות את

הכליים המסורתיים - לחצים מדיניים וכלכליים, כולל הרחבת הסנקציות הקשורות בנושא זכויות אדם.

עם זאת, סביר כי המציאות תחייב את הממשל להגביר שימוש בהתבטאויות נוסח "אופציות נוספות" ו/או "כל האופציות על השולחן", בשלב זה נראה כי מדובר בעיקר באיומים ללא כוונות אופרטיביות, בוודאי כל עוד מוערך כי אין באיראן תוכנית נשק פעילה. סביר כי הממשל שוקל בימים אלה את אופי ההתמודדות עם האפשרות שאיראן תעשיר ל-90 אחוזים: האם יזום ויציג מבעוד מועד מחיר לצעד כזה או שמא ימתין למהלך האיראני קונקרטי בכיוון זה?

איראן מצידה ממשיכה בקו שנועד להעביר מסר ברור כי אינה מורתעת ונוקטת צעדים אגרסיביים ומתריסים. ביניהם, מעבר לקידום חלקים רגישים בתוכנית הגרעין; מותקפים גורמים כורדים בצפון עיראק; שוגר כטב"מ במפרץ עומאן על אוניית סוחר בבעלות ישראלית חלקית; עיתונאים בלונדון, המואשמים על ידי כמלבים את המחאה הפנימית, אוימו וכנראה קודם פיגוע נגדם. כן הועברו איומים לערב הסעודית, המממנת ערוץ חדשות לונדוני זה, ורק צעדים צבאיים מרתיעים מצד ארצות הברית מנעו כנראה ביצוע פיגוע נגדה.

המציאות, שבמסגרתה איראן היא היוזמת מבלי שמולה מתייצבת תגובה נחושה מצד ארצות הברית ובעלות בריתה, משקפת תחושת ביטחון גוברת בטהראן, הנשענת בין השאר על הערכה כי סדר היום של ארצות הברית (ואירופה) מתמקד במלחמה באוקראינה לצד העימות המרכזי מול סין, וכי סוגית איראן אינה במקום גבוה ברשימה. המנהיג העליון, עלי חמנאהי, הבהיר בימים האחרונים שוב כי אין טעם במשא ומתן עם וושינגטון, ונראה כי טהראן מעריכה שביכולתה להמשיך במדיניותה בכל התחומים, ללא חשש לפגיעה כלשהי ותוך הישענות על הידוק האינטרסים המשותפים עם מוסקבה.

השאלה המרכזית בעת הזו, בהקשר לתוכנית הגרעין, היא האם נפלה בטהראן ההחלטה להתקדם, תוך בחינה מתמדת של התגובות לצעדיה, לעבר נשק גרעיני, והאם איראן מכשירה למעשה את הקרקע לקראת מועד כלשהו בעתיד, מותנה בנסיבות הבינלאומיות ואחרות, לבצע את הצעדים הנדרשים להכרזתה כמדינה גרעינית. שאלה זו מקבלת יתר תוקף לאור התבטאויות איראניות מהשנה האחרונה, לפיהן ביכולתה של טהראן להגיע לנשק גרעיני אך ההחלטה המדינית היא לא לעשות זאת. לכך יש להוסיף את תחושת הביטחון הגוברת בטהראן נוכח ההתרסות שאינן זוכות לתגובה הולמת, כמו גם הפיתוי "לפרוץ" לנשק ככל שהתוכנית מתקדמת. יש לקחת בחשבון גם את האפשרות שמנהיג איראן, עלי ח'אמנאהי, ירצה להשאיר את חותמו כמי שהבטיח את שרידותו של המשטר, לצידו של מכונן הרפובליקה האסלאמית, רוחאללה חומייני.

מבחינתה של ישראל, גם אם ההערכה המערבית נכונה ואיראן רחוקה מנקודת ההחלטה להתקדם לעבר ייצור נשק גרעיני, חיוני ביותר לייצר כבר עתה הרתעה מספקת שתקשה על איראן לנקוט צעדים נוספים לקידום מערך ההעשרה ורמות העשרה, ובוודאי להחליט על תוכנית נשק. יתכן כי התנהלותה המתריסה של איראן והמחאה בשטחה יקלו במידה מסוימת

על ישראל לגייס את הממשל האמריקאי והקהילה הבינלאומית לפעולה בהתאם. לשם כך מומלץ כי ממשלתה החדשה של ישראל תקפיד להבטיח אווירת יחסים נקיה מרעשים, בדגש על הזירה הפלסטינית, על מנת לאפשר שיח דיסקרטי וענייני עם וושינגטון, שיידרש כדי לתאם עימה את הצעדים המתבקשים. מהלכים שונים, דוגמת התרגילים האוויריים המשותפים עם סנטקו"ם אמנם מוצגים כקשורים לאופציה צבאית עתידית, אולם הם אינם נתפסים בטהראן כאיום ממשי וקונקרטי. חשוב שישראל תפעל לשכנע את ארצות הברית בצורך לייצר מהלכים "מחוץ לקופסא", שגם בלי הכרזה על קווים אדומים יחזקו את ההרתעה מול טהראן ויערערו את ביטחונה של איראן אשר למחיר האפשרי שיושת עליה, אם תמשיך לקדם את תוכנית הגרעין.

עורכי הסדרה: ענת קורץ ואלדד שביט